

УДК 347.73:346.548

I.I. РОМАНЮК, Львівський університет
бізнесу та права

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЯК КАТЕГОРІЇ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Ключові слова: фінансова безпека, методи дослідження юридичних категорій, категорії фінансового права

XXI століття поставило нові виклики перед національними фінансовими системами. Це циклічні політичні та фінансово-економічні кризи, правовий нігілізм у фінансовому секторі, тіньова економіка та корупція і багато інших. Забезпечення належного рівня національної безпеки, що має проявлятися у «захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [1], неможливе без формування вивіреного нормативно-правового комплексу для регулювання публічних фінансових правовідносин, забезпечення фінансової безпеки суб'єктів фінансового права України.

Деструктивні тенденції в національній фінансовій системі проявляються у порушенні принципів фінансового права. Відбувається деформація правових причинно-наслідкових зв'язків та закономірностей, породжена деформацією правосвідомості – владна, законотвора діяльність з регулювання публічних фінансових відносин призводить до зовсім інших результатів, аніж очікувалось. Нормотворчі ініціативи в умовах загального правового нігілізму, інституційних деформацій [2, с.15], поєднання імперативної юридичної форми та диспозитивного правового змісту у сфері, котра може регулюватись виключно публічно-правовим імперативами [3, с.113] зумовлює відсутність дійсних результатів у

подоланні фінансової нестабільності вітчизняної економіки, посилення загроз національній безпеці у фінансовому секторі. Нові, тіньові закономірності функціонування економіки регулюються не фінансово-правовими, а тіньовими методами впливу зі створенням тіньової парадержави [4]. Окреслені тенденції та закономірності вимагають системного підходу до вирішення наукового завдання вдосконалення фінансово-правового регулювання забезпечення фінансової безпеки, зокрема обґрунтування методів дослідження фінансової безпеки як категорії фінансового права.

Проблематика фінансової безпеки держави та шляхів її забезпечення на сьогоднішній день широко розглянута у вітчизняних та зарубіжних наукових працях. Особливо треба відмітити внесок Е.С. Дмитренко, П.В. Цимбал, Ю.А. Тимофіїва, Л.В. Нечипорук, Н.В. Архирейська. Проте, в їх працях не знаходимо однозначно сформованої методики дослідження категорії фінансова безпека у рамках фінансово-правової науки, чому й присвячується дана стаття. Звідси, метою статті є наукове узагальнення та формування рекомендацій щодо оптимальних методів дослідження фінансової безпеки як категорії фінансового права. Предметом дослідження є фінансова безпека як категорія фінансового права, об'єктом – фінансово-правові відносини, що виникають з приводу забезпечення фінансової безпеки держави.

Вирішення наукової проблеми закріплення фінансово-правового інституту фінансової безпеки залежить від актуальних тенденцій та закономірностей, котрі формувались у правовому полі протягом останніх десятиріч. Перехід до ринкової форми господарювання і зміна національного фінансового законодавства, що супроводжувала ринкові трансформації, призвели до появи нових форм і методів забезпечення фінансової безпеки, активізували дослідження цієї проблеми не лише у межах економічної науки, але й фінансового, адміністративного, кримінального права.

Кримінальне та адміністративне правознавство нині забезпечують методологічну ос-

нову розробки механізмів відновлення суспільних інтересів, порушених через протиправні дії у сфері державних фінансів. З цього приводу М.О. Перепелиця зазначає: «Характеризуючи особливості владного фінансового повноваження, можна сказати, що його специфіка також полягає: 1) у праві органів держави видавати юридичні акти, обов'язкові для виконання тими, кому вони адресовані, але у сфері мобілізації, розподілу й використання публічних грошових фондів, а також у сфері фінансового контролю; 2) у праві органів держави забезпечувати реалізацію прийнятих ними актів шляхом використання насамперед засобів примусового впливу, а потім вже відповідних заходів виховання, переконання й заохочення. Це пов'язане з високим ступенем імперативності фінансових правовідносин, їх значущістю для всього суспільства. Тому на перший план виходить елемент примусу. Саме він визначає владність фінансового повноваження. Безумовно, необґрунтованим було б відмовлятися і від моментів виховання, переконання й заохочення при забезпеченні виконання фінансових нормативно-правових актів. Проте вони мають додатковий характер» [5, с.140].

Слід зауважити, що обґрунтуванням методів і засобів карального впливу на сучасному етапі необґрунтовано обмежується роль юриспруденції в забезпеченні фінансової безпеки. Причиною цьому є як монополізація прихильниками економічного підходу вирішення проблем забезпечення економічної й фінансової безпеки, так і недостатньо реалізований потенціал фінансово-правової науки у частині попередження порушень фінансової безпеки та зміцнення фінансової безпеки загалом. Серед останніх досліджень, присвячених цьому питанню, слід особливо відмітити фундаментальну працю Е.С. Дмитренко. Її присвячено аналізу механізму правового забезпечення фінансової безпеки, місцю у ньому юридичної відповідальності суб'єктів фінансового права [6]. Сучасне розуміння фінансової безпеки формується у доктрині фінансового права з урахуванням низки нор-

мативно-правових актів. Основним правовим джерелом забезпечення фінансової безпеки на нинішній час є Закон України «Про основи національної безпеки України», у першій статті якого сформульовано визначення національної безпеки як захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам у низці сфер, зокрема, пов'язаних з фінансовою системою держави, публічними фінансовими правовідносинами, що регулюються фінансовим законодавством. До них відносяться сфери: соціальної політики та пенсійного забезпечення; ринку фінансових послуг; захисту фондових ринків і обігу цінних паперів; податково-бюджетної та митної політики; ринку банківських послуг; інвестиційної політики; ревізійної діяльності; монетарної та валютної політики та ін. [1].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.08.2012 р. № 569-р «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» деталізовано окремі сфери фінансової системи держави, у яких необхідно посилити роботу з забезпечення національної безпеки. До них віднесено бюджетну, боргову, податкову, банківську, валютну, фінансову та інші сфери [7] (рис.1.1).

Посилення позицій фінансового права у забезпеченні національної безпеки держави має відбуватися з виділенням нових напрямів наукових досліджень та інтеграції їх результатів у національне законодавство задля вирішення актуальних проблем фінансової безпеки держави. Ескалація політичних й економічних конфліктів в Україні викрила низку проблем фінансово-правового характеру, що досі вирішувались за допомогою неефективних й несистемних заходів. Наслідком цього стала політико-економічна криза кінця 2013 – початку 2014 рр., в результаті якої су-

веренні рейтинги України знизились до рівня | світі рейтингового агентства Moody's).
Ямайки, Кіпру, Греції (за даними визнаного у

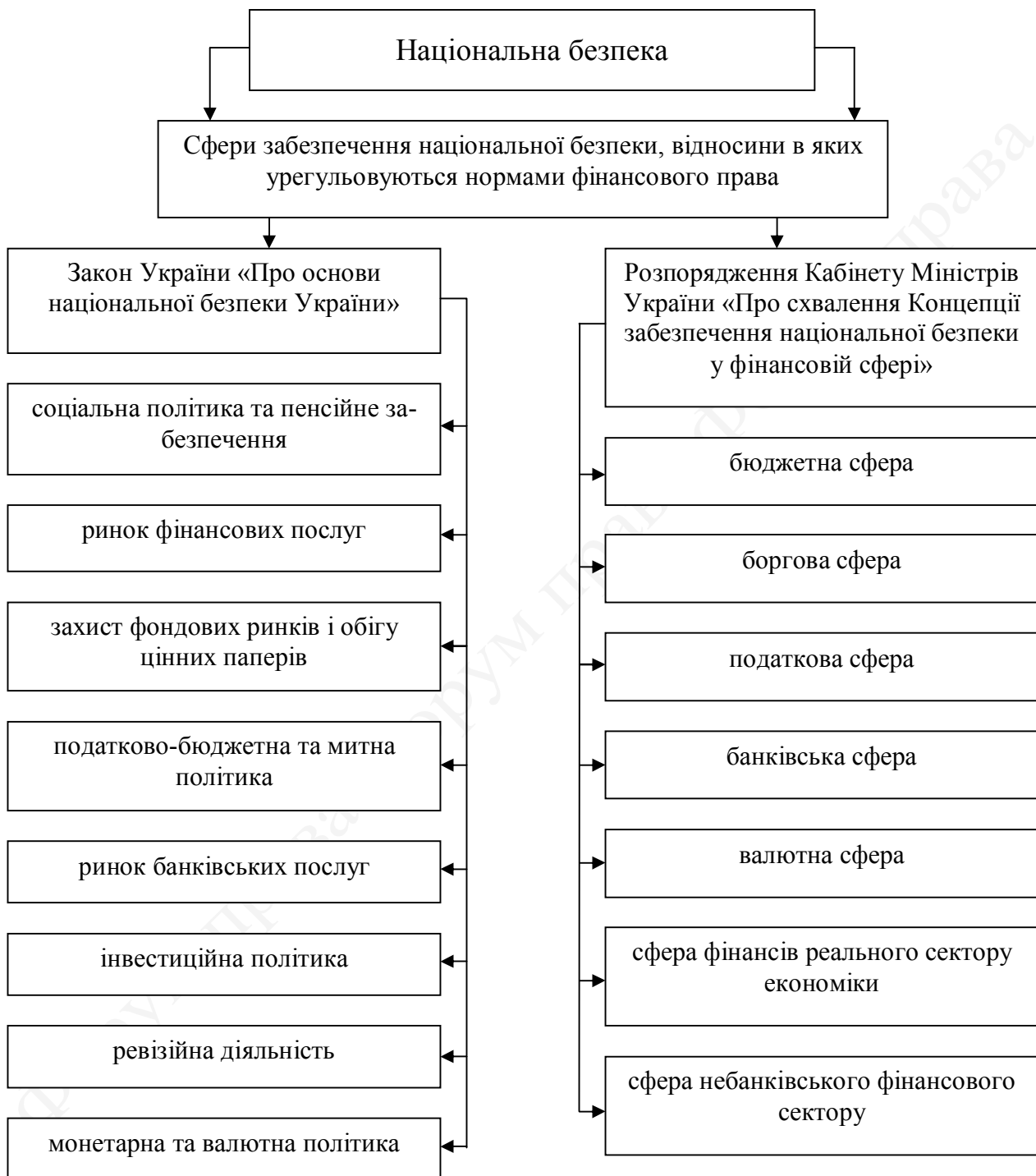

Рисунок – Сфери, у яких забезпечення національної безпеки пов’язане з фінансово-правовим регулюванням*

* Примітка: рисунок сформовано на основі аналізу правових джерел [1; 7]

С. Дубко, генеральний директор українського кредитно-рейтингового агентства стверджує: «...існує ймовірність, що уряд не зможе позичити гроші у зовнішніх кредиторів аби рефінансувати поточні борги і підтримати курс національної валюти... В принципі, боргове навантаження на Україну в цьому році не надто велика... Але співпадіння низки негативних факторів все ж може привести країну до дефолту... Доступ на зовнішні ринки капіталу для України буде закритий, вона втратить можливість випуску суверенних боргових паперів. Ситуацію погіршують політичні потрясіння» [8].

В умовах наукової неоднозначності, коли фінансова безпека розглядається переважно як економічна категорія попри об'єктивну приналежність до категорійного апарату науки фінансового права, загальну методіку дослідження доцільно формувати з урахуванням найостанніших здобутків філософії права як гносеологічного базису. Нині у філософсько-правовій думці є актуальним вчення про міждисциплінарні категорії як такі, що їх дослідження має здійснюватись на умовах виявлення інтегральної площини, спільної для юристів та представників неюридичних наук [9, с.355].

Філософсько-правова методологічна новація, використана у даному дослідженні, розроблена Н.Ю. Мельничук у рамках дослідження базових філософсько-правових категорій. Неоднозначність у потрактуванні науковцями у межах різних дисциплін окремих наукових категорій та наявності термінологічних розбіжностей, зумовили необхідність розробки інноваційну методологію виявлення в категоріях спільної інтегральної площини. Н.Ю. Мельничук, розглянувши парну категорію як складну відкриту абстрактну систему, котра на інформаційному рівні взаємодії із макросистемою, підсистемою якої є інтелектуальний ресурс – джерело інформаційних потоків як упорядкованої множини інформаційних відомостей, довела можливість існування та виокремлення комплексу внутрішньосистемних елементів – незмінних ядер, оточених

змінюваними інформаційними полями: «Якщо внутрішньосистемні елементи розглядати як незмінні ядра, що оточені змінюваними інформаційними полями, то механізм внутрішнього функціонування категорій можна трактувати як такий, що полягає у здатності цих полів змінюватись у залежності від інформації, отриманої на «входах» у систему. У цьому разі доцільно говорити про те, що за допомогою змінюваних інформаційних полів незмінних ядер інваріантів система адаптується не лише у просторі й часі, а й у площині різних наук, проявляючи той чи той варіант свого існування, тоді як самі ядра, що залишаються незмінними, забезпечують цілісну визначеність цієї системи в її безперервному історичному розвитку» [9, с.354].

Опираючись на цей методологічний підхід, фінансову безпеку розглядаємо як міждисциплінарну категорію, таку, що функціонує у полінауковому просторі та є системою, що містить підсистеми – інваріанти, оточені інформаційними полями. Відтак, уможливується аналіз існуючих напрацювань у сфері наукових досліджень категорії незалежно від специфіки наукових напрямків, спеціальностей, у межах яких підготовлено відповідні наукові розвідки, галузей права, до яких належать аналізовані правові джерела. Для аналізу категорії враховуємо й необхідність подальшого закріплення фінансової безпеки як інституту фінансового права з урахуванням інваріантів цієї категорії та особливостей їх об'єктивації у суспільних відносинах, що регулюються фінансово-правовими нормами.

Водночас за умов міждисциплінарної сутності категорії виникає необхідність залагодження комунікативних розривів між юристами та представниками неюридичних спеціальностей. Аналіз інваріантів категорії фінансова безпека у перспективі може використовуватись правотворчій, правозастосовній діяльності, так і у наукових дослідженнях, при репрезентації категорії на широку аудиторію. Це методологічний постулат набуває такого вигляду у викладі Н.Ю. Мельничук щодо базових категорій філософії права «зло-

чин» та «покарання», котрі теж функціонують у полідисциплінарній площині: «Наявність у категоріях «злочин» та «покарання» інваріантів, як таких, що залишаються незмінні при функціонуванні цих категорій у будь-якому дисциплінарному середовищі означає, що ці інваріанти є рівнозначні і для юридичної, і для неюридичної площин... Отже, бажано, аби ті представники неюридичних спеціальностей, котрі формулюють визначення понять «злочин» та «покарання» з позицій вузькофахових зацікавлень, враховували, що в цих категоріях містяться інваріантні ядра, котрі, попри змінюваність своїх інформаційних полів, залишаються незмінні не лише у просторі й часі, але й в контексті різних дисциплінарних матриць... Особливо важливо, аби наявність цих інваріантів враховувалась тими представниками неюридичних спеціальностей, котрі мають вихід на широку аудиторію – репрезентаторами засобів масової інформації, політичними, громадськими діячами, педагогами... Це сприятиме не лише підвищенню загальної правової культури громадян, а й усуненню комунікативних розривів між правознавцями та представниками неюридичних спеціальностей» [9, с.360–361].

Окреслена методологія Н.Ю. Мельничук знайшла на сьогоднішній день широке застосування у філософсько-правових дослідженнях. Проте, застосування методології виявлення змістового наповнення міждисциплінарних категорій у межах науки фінансового права раніше не відбувалось, і є авторською новацією, що полягає у набутті подальшого розвитку методологічними підходами науки фінансового права.

Загальна методика дослідження включає також низку загальнонаукових та спеціальних методів і підходів. Це як найдавніші методи, відомі науковій думці, так і більш сучасні – діалектичний, аналізу та синтезу, герменевтика, порівняльно-правовий, формально-логічний, статистичний методи, експертне опитування. Опираючись на окреслений методологічний апарат для вирішення наукового завдання удосконалення фінансово-правового регулю-

вання забезпечення фінансової безпеки, необхідно проаналізувати інформаційне наповнення цієї категорії.

Винятково на основі аналізу інформаційних потоків стає можливим виявлення інваріантів категорії фінансова безпека, без чого складно ефективно залагодити термінологічні суперечності й відтак сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо закріплення відповідного інституту фінансового права. Оперуючи методологічним підходом виявлення змістового наповнення міждисциплінарних категорій, на основі аналізу інформаційних потоків можна виділити існуючі інформаційні ядра категорії «фінансова безпека». Користуючись названою методологією, а також діалектичним і системним підходами з огляду на проведений аналіз еволюції вчень про фінансову безпеку розглядаємо фінансову безпеку як категорію фінансового права. На основі аналізу інформаційного масиву, що містить знання про категорію фінансової безпеки, з урахуванням сучасного стану розвитку фінансового права, стає можливим розкриття змісту інваріантів категорії.

Аналіз теоретичних засад фінансової безпеки формує актуальні уявлення про інформаційні потоки, в основі яких є наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних вчених. Відтак для остаточного обґрунтування інваріантів категорії необхідно перейти на основі одержаних теоретичних знань до дослідження практичної сторони питання.

Зокрема, Е.С. Дмитренко визначає фінансову безпеку таким чином: «Фінансова безпека – це стан захищеності і забезпечення життєво важливих фінансових інтересів особи, суспільства, держави чи окремих її адміністративно-територіальних утворень правовими, економічними, політичними, кадровими, інформаційними, науковими, оперативнорозшуковими та іншими заходами як усередині держави, так і за її межами, що гарантує фінансову незалежність України та захист її фінансової системи від внутрішніх і зовнішніх загроз. Фінансову безпеку розглядаємо і в інших аспектах: як напрям фінансової політики,

як частину фінансової діяльності, як принцип фінансової політики і фінансової діяльності, як науку та як інститут фінансового права» [6, с.17]. Існує також позиція щодо того, що підтримка фінансової безпеки має вважатись метою фінансового права, а фінансово-правовим принципом, що безпосередньо відображає цю мету є принцип забезпечення фінансової безпеки [10, с.83].

Фінансова безпека як категорія фінансового права значною мірою формується під впливом актуальних тенденцій та закономірностей, що виникають у зв'язку з публічною фінансовою діяльністю, впливом дестабілізуючих чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру. Фінансова безпека як категорія фінансового права у науці вивчається у зв'язку з необхідністю забезпечення податково-митної, бюджетної, грошово-розрахункової та інших видів безпеки, що є похідними та формують систему фінансової безпеки. Комплексний характер знань про фінансову безпеку як категорію фінансового права уможливує формування нових наукових концепцій з метою виявлення раніше невідомих шляхів відновлення порушених національних інтересів у сфері фінансів, а також недопущення таких порушень у майбутньому.

Загальна методика дослідження фінансової безпеки як категорії фінансового права, що включає як загальнонаукові так і спеціальні методи, повинна відповідати напряму дослідження, корелює з тенденціями та закономірностями розвитку громадянського суспільства, на покращення умов співжиття у якому спрямовуються спільні зусилля тисяч учених. Гуманістичний пріоритет у фінансово-правових дослідженнях є аксіологічним мірилом цінності науки фінансового права для вирішення нагальних проблем, без яких людство не може рухатись далі у своєму розвитку. Гіпотеза про необхідність вивчення фінансової безпеки як категорії фінансового права розглянута нами об'єктивно та неупереджено, з застосуванням наукового методологічного апарату юридичної науки й відтак сформовано перспективний напрям подальших досліджень

забезпечення фінансової безпеки засобами фінансово-правового регулювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» : від 19.06.2003 р., № 964–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
2. Варналій З. С. Основні форми та шляхи протидії інституціональним деформаціям фінансової безпеки України / Варналій З. С. // Фінансова безпека в системі забезпечення національних інтересів: проблеми та перспективи : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Полтава, 18–19 квітня 2012 р.). – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – С. 12–16.
3. Казанцев Н. М. Інститути фінансового права / Казанцев Н. М. // Журнал російського права. – 2005. – № 9 (105). – С. 97–114.
4. Борисова В. Скільки втрачає бюджет? / Борисова В. // Урядовий кур'єр. – 2013. – 26.12.2013.
5. Перепелиця М. О. Поняття та види суб'єктів фінансового права : монографія / М. О. Перепелиця. – Харків : Право, 2012. – 272 с.
6. Дмитренко Е. С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України : монографія / Е. С. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 592 с.
7. Розпорядження Кабінет Міністрів України «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» : від 15.08.2012 р., № 569-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-p>.
8. Очимовская Т. Станислав Дубко : генеральный директор UCRA о том, что будет после дефолта / Очимовская Т. // Деловая столица. – 2014. – № 6/664. – С. 8.
9. Мельничук Н. Ю. Категорії «злочин» та «покарання» у філософсько-правовому вимірі : монографія / Н. Ю. Мельничук. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 440 с.

10. Ніщимна С. Принципи публічної фінансової діяльності в Україні : монографія / С. Ніщимна. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2013. – 376 с.

Романюк І. І. Методика дослідження фінансової безпеки як категорії фінансового права / І. І. Романюк // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 312–318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_53.pdf

Розглянуто перспективні методи дослідження фінансової безпеки як категорії фінансового права. Обґрунтовано актуальність проблематики забезпечення фінансової безпеки засобами фінансово-правового регулювання у сучасних умовах. Запропоновано досліджувати категорію «фінансова безпека» як міждисциплінарну на основі новітньої філософсько-правової методології виявлення змістового наповнення міждисциплінарних категорій.

Романюк И.И. Методика исследования финансовой безопасности как категории финансового права

Рассмотрены перспективные методы исследования финансовой безопасности как категории финансового права. Обоснована актуальность проблематики обеспечения финансовой безопасности средствами финансово-правового регулирования в современных условиях. Предложено исследовать категорию «финансовая безопасность» как междисциплинарную на основе новой философско-правовой методологии выявления содержательного наполнения междисциплинарных категорий.

Romanuk I.I. Methods of Study of Financial Security as a Category of Financial Law

It was discusses promising research methods of financial security as a category of financial law. The urgency of the tasks of ensuring the financial security of the means of financial regulation in the modern world substantiates. To explore the category «financial security» as an interdisciplinary based on a new legal and philosophical methodology for identifying substantive content of interdisciplinary categories.

Форум права